

Paweł Malendowicz

Ruch anarchistyczny w Europie Środkowo-Wschodniej - wybrane dylematy okresu przemian

Doctrina. Studia społeczno-polityczne 7, 93-100

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

PAWEŁ MALENDOWICZ

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Stanisława Staszica
Piła

Ruch anarchistyczny w Europie Środkowo-Wschodniej – wybrane dylematy okresu przemian

Przedmiotem opracowania są dylematy i wyzwania, przed którymi stanął ruch anarchistyczny w Europie Środkowej i Wschodniej w pierwszej dekadzie XXI wieku, a także przejawy jego aktywności. Celem artykułu jest zdefiniowanie powyższych dylematów, określenie sprzeczności rzeczywistych i pozornych występujących w myśli anarchistycznej i praktycznej aktywności ruchu oraz odniesienie ich do nadrzędnych wyznaczników ideowych anarchizmu. Okres badawczy zamyka się datami pierwszego dziesięciolecia nowego wieku. Podyktowane jest to przede wszystkim przemianami w łonie samego ruchu i jego okrzepnięciem po pierwszych latach od upadku niedemokratycznych systemów politycznych w państwach tej części kontynentu. Ponadto w tym okresie ruch anarchistyczny stanął przed wyzwaniami, które choć występowały wcześniej, nasiliły się szczególnie, stając się jednocześnie przedmiotem dyskusji o charakterze międzynarodowym. Materiał badawczy stanowiły publikacje w czasopiśmie anarchistycznym „Abolishing The Borders From Below. Anarchist Courier From Eastern Europe”¹ z lat 2001–2010. Jest to anglojęzyczny dwumiesięcznik wydawany w Berlinie, którego publikacje opierają się na prostych informacjach, reportażach, wywiadach i artykułach publicystycznych przekazywanych przez korespondentów z terenu niemal całej Europy Środkowo-Wschodniej oraz na informacjach zawartych w biuletynach i serwisach anarchistycznych międzynarodowych i z różnych części Europy Środkowej i Wschodniej, a także na działalności reporterskiej i pracy dziennikarskiej osób tworzących czasopismo. Źródło pomocnicze, pozwalające na weryfikację informacji i szerszą analizę nabytej wiedzy, stanowiła prasa ruchu anarchistycznego wydawana w poszczególnych krajach europejskich oraz prasa międzynarodowa. Główną metodą – techniką badawczą była analiza wspomnianych publikacji pisma „AbolishingBB” w oparciu o wiedzę i doświadczenie w badaniach nad anarchizmem czynionych przez autora w minionym dziesięcioleciu.

Globalizacja, to wielowymiarowe procesy, które dotyczą sfery politycznej, gospodarczej, społecznej i kulturowej². W tych wymiarach globalizacja powoduje ujednoczenie i unifikację. Świat staje się „globalną wioską”, w której środki łączności pozwalają na niespotykane dotąd szybkie przemieszczanie się z jednego końca świata na drugi. Globalizacja niesie jednak ze sobą także procesy przeciwne. Ożywieniu ulegają lokalne kultury i społeczności, a koncepcje polityczne uwzględniają miejscowe potrzeby i specyfiki wraz z re-

¹ W dalszej części opracowania autor będzie używał skrótu tytułu czasopisma „AbolishingBB”, który stosuje również redakcja pisma.

² Por. A. Chodubski, *Idea i praktyka nowego regionalizmu a globalizacja cywilizacji*, w: *Regionalizm a globalizacja. Polska – Unia Europejska oraz inne zjawiska i procesy regionalne świata*, Gdańsk 2007, s. 9–24; *Oblicza procesów globalizacji*, red. M. Pietraś, Lublin 2002; A. Chodubski, *Kształowanie się nowego globalnego ładu kulturowo-cywilizacyjnego a bezpieczeństwo Polski*, w: *Bezpieczeństwo państw a procesy migracyjne*, Piła 2008, s. 61–75; E. Polak, *Ekspansja komercyjnej kultury konsumpcyjnej jako jeden z przejawów globalizacji*, w: *Stawiać pytania szukać odpowiedzi. Księga dedykowana Profesor Urszuli Świętochowskiej*, Sopot 2008, s. 464–472.

gionalnymi metodami walki o nie. Rzeczywistość ery globalizacji w sferze społecznej powoduje m.in. zwiększenie szybkości życia i trudności w dostosowaniu się do nowego tempa, w sferze politycznej zaś konieczność dostosowania przejawów aktywności ruchów politycznych do nowych społecznych wymagań oraz warunków globalnych i lokalnych.

Wśród ruchów politycznych negujących skutki wywoływane przez procesy globalizacyjne jest ruch anarchistyczny. Odrzuca on przeniesienie władzy na instytucje i koncerny ponadnarodowe, destrukcję społeczności i kultur lokalnych, ignorancję potrzeb środowiska naturalnego, fikcyjność polityki jako służby społecznej, fasadowość i sztuczność demokracji rozumianej jako władza ludu³. W nowych okolicznościach procesy globalizacyjne postawiły przed ruchem anarchistycznym nowe wyzwania, stanowiące dla anarchistów istotne dylematy, które stwarzają konieczność przededefiniowania podstawowych elementów doktryny i jej uwspółcześnienia.

Przejawy aktywności ruchu anarchistycznego w Europie Środkowo-Wschodniej

Ruch anarchistyczny w Europie Środkowo-Wschodniej w pierwszej dekadzie XXI wieku ukształtował się w wyniku procesów transformacyjnych końca poprzedniego stulecia. Cechowała go wielość i różnorodność inicjatyw organizacyjnych. Do grona aktywnych grup anarchistycznych należała polska Federacja Anarchistyczna. Poza nią na terenie kraju istotną rolę odgrywały: Ogólnopolski Związek Zawodowy Inicjatywa Pracownicza, Związek Syndykalistów Polski, Grupa Anarchistyczna Solidarność, anarchofeministyczna Koedukacyjna Unia Rewolucyjno Wyzwoleńczo-Anarchistyczna. Istotną rolę w działalności organizacyjnej i propagandowej pełnił poznański squat Rozbrat, który stał się centrum działalności polskich anarchistów. Na Ukrainie i w Rosji funkcjonowała Autonomous Action, ponadto w Rosji działało wiele grup, m.in. Allians of Kazan Anarchists, Anarchist League of Kamchatka, Association of Anarchist Movements, Irkutsk Organization of Anarcho-Syndicalist Federation, na Białorusi – Anarchist Federation of Belarus, w Czechach i na Słowacji – Československá Anarchistická Federácia, Anarchofeministická skupina oraz Kolektiv Anarchokomunistická alternativa, w Rumunii – Craiova Anarcho Front, w Macedonii – Kolektiv Za Slobodarska Ideja, w Słowenii – Social Anarchist Federation, w Chorwacji – AnFemA, Rijeka Anarchist Initiative, w Armenii – Proryv, w Bułgarii – Ecoresiset, Razam, Rebellious girls, Federation of Bulgarian Anarchists, Vasil Ikononov, w Bośni i Hercegowinie – Anarchist Collective Slobodnaja Krajina⁴. To tylko wybrane przykłady aktywności organizacyjnej anarchistów na szczeblu krajów.

Niektóre z wymienionych struktur współtworzyły organizacje międzynarodowe, np. The International of Anarchist Federations – L'Internationale des Fédérations Anarchistes, która powstała w 1968 roku, m.in. z inicjatywy anarchistów z Bułgarii przebywających na emigracji. Na początku XXI wieku uczestniczyli w niej również anarchiści z Białorusi oraz Czech i Słowacji⁵. Charakter międzynarodowy ma również International Workers Association, związek istniejący od 1922 roku, posiadał sekcje i zrzeszał organizacje anarchistyczne oraz syndykalistyczne z różnych stron świata, w tym z Europy Środkowo-Wschodniej: Prima Akcia ze Słowacji, Anarho-sindikalistička inicjativa z Serbii, Konfederacija Revolucjonnych Anarcho-Syndykalistow z Rosji⁶. Członkiem IWA został też Związek Syndykalistów Polski⁷. W tej części Europy działania podejmowały też

³ Por. P. Malendowicz, *Polski ruch anarchistyczny wobec współczesnych wyzwań politycznych*, Piła 2007.

⁴ Na podstawie informacji w piśmie „AbolishingBB” z lat 2001–2010; w przypadku niektórych nazw zastosowano pisownię angielską. Charakterystyka struktur organizacyjnych i propagandowych ruchu anarchistycznego była również elementem innych opracowań autora.

⁵ *International of Anarchist Federations*, http://www.iaf-ifa.org/home/index_en.html (19 II 2010).

⁶ *International Workers Association*, <http://www.iwa-ait.org/?q=sections> (20 II 2010).

⁷ *ZSP został członkiem Międzynarodowego Stowarzyszenia Pracowników*, <http://www.zsp.netpl/node/173> (2010).

inne organizacje, w tym m.in. ubezpieczeniowo-pomocowa Anarchist Black Cross, której krajowe struktury wydawały biuletyny informacyjne.

Wśród organów prasowych wydawanych w okresie badawczym wymienić należy m.in.: „A-kontra”, „Solidarita”, „Kruh Života”, „Svobodná Práce”, „Konfrontace”, „Svobodná Mysl”, „Prima Cesta”, „Prima Akcia”, „Existence” (Czechy i Słowacja), „Nawinki” (Białoruś), „Inicjatywa Pracownicza”, „Inny Świat”, „Mać Pariadka”, „Przegląd Anarchistyczny” (Polska), „Kazański Anarchist”, „Golos Anarchizma”, „Avtonom”, „Anarchiczeskij Viestnik” (Rosja).

Dylemat pierwszy: globalizm a lokalizm

Dylematem dla ruchu anarchistycznego jest wybór pomiędzy globalnym a lokalnym charakterem aktywności. Jednym z problemów podejmowanych przez anarchistów była kwestia militarnej dominacji Stanów Zjednoczonych w państwach postsocjalistycznych. Według publicystów pisma „AbolishingBB”, działania amerykańskie związane z planowaniem rozmieszczenia instalacji radarowych w Czechach są przykładem na to, że amerykańska machina militarna ma zamiar zrobić nowy krok w globalnej rozgrywce wojskowej. Według publicysty pisma, plan rozmieszczenia instalacji wojskowych jest oficjalnie prezentowany jako forma obrony przed możliwym atakiem ze Środkowego Wschodu, ale wielu ekspertów odrzuca taką możliwość i wskazuje, że celem może być Rosja. Według nich, to może być początek nowej zimnej wojny. W aspekcie globalnym, zdaniem anarchistów, rozmieszczenie instalacji militarnych w Czechach pozwoli Stanom Zjednoczonym na odgrywanie roli światowego policjanta i ugruntuje ich dominację. Uważają, że kwestia ta jest problemem globalnym, powoduje przeciwdziałanie lokalne (w postaci zorganizowania kilku demonstracji), które jednak powinny mieć wymiar również globalny. Uważali, że nie jest to tylko sprawa Czech i Polski. Powoduje zagrożenie międzynarodowe, więc – pytali anarchiści – co z międzynarodową mobilizacją i akcjami?⁸

Poza problemami globalizacji militarnej czasopismo poruszyło problem globalizacji gospodarczej i światowej dominacji ekonomicznej państw najbogatszych. Anarchiści wraz z innymi ruchami antyglobalizacyjnymi zrzeszonymi w Network Against G8, zorganizowanej do zmanifestowania krytycznych postaw wobec uczestników szczytu w 2006 roku w St. Petersburgu, oświadczyli, że celem tej inicjatywy jest sprzeciw wobec państw i obecnie dominującego systemu ekonomicznego wraz ze wszystkimi formami opresji⁹. Rosyjscy anarchiści tłumaczyli jednak nikły udział Rosjan w protestach antyglobalizacyjnych w Pradze w 2000 roku, Goeteborgu w 2001 i w kilku innych wydarzeniach. Według nich, nie tylko problemy paszportowe i wizowe nie pozwoliły Rosjanom na udział w demonstracjach. Ważniejsze było niezrozumienie tego, dlaczego protesty miały miejsce i jakie są przyczyny uczestniczenia w nich¹⁰. Wielu ludzi nie dostrzega bowiem związków między sytuacją w swoim kraju lub miejscu zamieszkania z sytuacją na świecie. Mimo to globalizm działań przejawia się także w inicjatywach, które mogą być uznane za niezrozumiałe, dotyczą problemów odległych przestrzennie, są znane aktywistom, i które są niemalże całkowicie nieznanne w Europie. Przykładem tego może być wsparcie skierowane przez Ogólnopolski Związek Zawodowy Inicjatywa Pracownicza do robotników w Iraku. Według inicjatorów listu, są tam aktywiści, których celem jest odbudowa ruchu pracowniczego¹¹.

Innym przykładem niezrozumienia efektów procesów globalizacyjnych w postaci ujednolicania różnych systemów jest European Credits Transfer System (ECTS). Według rosyjskiego publicysty pisma „AbolishingBB”, dla Rosjan integracja z ogólnoeuro-

⁸ *The U.S. radar base in Czech Republic*, „AbolishingBB” 2007, nr z 28 marca, s. 30.

⁹ *Network Against G8 (Russia/ex-USSR) – basic principles*, ibidem 2006, nr z 24 kwietnia, s. 27.

¹⁰ *Interview with anarchists from St. Petersburg*, ibidem, nr z 21 października, s. 16.

¹¹ *Support from Poland to Iraq trade unions*, ibidem, s. 29.

pejskim systemem edukacyjnym miałyby stanowić jeden z warunków przystąpienia do World Trade Organization, tymczasem jest to otwarcie drogi do komercjalizacji edukacji rosyjskiej. Ponadto system dwustopniowej edukacji (licencjat i magisterium) choć jest tradycją europejską, to jest całkowicie sztuczny dla Rosji¹². To kolejny przykład, stanowiący dla anarchistów dowód na irracjonalizm władztwa procesów globalizacyjnych wymuszających dostosowanie się do standardów silniejszych.

Również bułgarscy anarchiści sprzeciwiali się dominacji państw rozwiniętych gospodarczo. Byli przeciwni wstąpieniu do Unii Europejskiej. Uważali, że decyzja o członkostwie była nielegalna, zapewnienia o swobodzie podróżowania i braku granic są nieprawdziwe, a po przystąpieniu do Unii ceny towarów wzrosną. Dla nich Unia Europejska nie była synonimem jedności ludzi, ale jedności kapitalizmu¹³. To kolejny dylemat anarchistów doby globalizacji.

Odtwarzanie działań lokalnych w erze globalizacji dla uczestników ruchu anarchistycznego ma wymiar patriotyczny i alternatywny. Przykładem tego może być aktywność polskiej prasy podziemnej na Litwie. W Wilnie była wydawana gazetka anarcho-regionalistyczna, poświęcona sprawom aktywności w sferze kultury alternatywnej na Litwie i kontaktom polsko-litewskim w tym zakresie, ale także obronie praw mniejszości z okolic Wilna¹⁴. Globalizacja i towarzyszące jej inicjatywy lokalne mogą przybrać formę agresywną, mogą być związane z odtwarzaniem fobii (obrazuje to przykład bułgarski), ale mogą mieć wymiar pozytywny, patriotyczny.

Dylemat drugi: poszukiwanie przeciwnika

Przeciwnikiem ruchu anarchistycznego na przełomie XIX i XX wieku była władza w sensie szerokim, w tym przede wszystkim władza państwowa wraz ze swoimi instytucjami represji, a także właściciele środków produkcji¹⁵. Współcześnie anarchizm również kieruje się przeciwko każdej władzy, ale różnorodność i złożoność procesów ekonomicznych, kulturowych, społecznych i politycznych wymusza na ruchu anarchistycznym zawężenie pojęcia władzy i angażowanie się w wieloaspektowe przejawy ograniczania swobód i przestrzeni wolności. Stanowią one reakcję na procesy „rozprzestrzeniania” władzy państwowej i władzy korporacji finansowych, a także utrwalania dogmatów wiążących życie społeczne ze ścisłą hierarchicznością. Nie tylko sama idea władzy stanowi przedmiot sprzeciwu anarchistów, ale i to, co stanowi jej pochodną.

Przykładem tego może być wpływ, jaki w ruchu anarchistycznym pierwszej dekady XXI wieku zyskał anarchofeminizm. Zdaniem publicystów pisma „AbolishingBB”, anarchizm opiera się na walce z każdego rodzaju autorytaryzmami, w tym także na walce z autorytaryzmem w stosunkach pomiędzy kobietami i mężczyznami w formie patriarchy. Rodzinny system autorytarny powoduje, że dzieci, zwłaszcza płci żeńskiej, uczą się wzorów opartych na patriarchacie, w których to mężczyzna jest liderem, szefem, a nawet istotą boską. Uczą się posłuszeństwa. Feminizm walczy z takimi dogmatami i jest przeciwny usystematyzowanej dominacji mężczyzn we wszystkich strukturach społecznych. Jest przeciwny „kulturze gwałtu”, jest wreszcie przeciwny stereotypom, w których kobieta jest świętą, matką i dziwką, w których kobieta jest obiektem seksualnym i jednostką pasywną. Feminizm walczy o równą prawa dla mężczyzn i kobiet oraz o zmianę męskiego świata w kierunku świata wszystkich ludzi. Anarchizm daje feminizmowi okazję do takiej walki. Anarchofeminizm wiąże tę walkę z istnieniem instytucji, które decydują o codzien-

¹² *Neoliberal globalization and reform of education in Russia*, napisał Yuri A., ibidem, nr z 24 kwietnia, s. 30.

¹³ *Interview with anarcho resistance*, ibidem 2005, nr 20, s. 37.

¹⁴ A. Pacuk, A. Vile, „*W paszczu*” *Polish anarcho-regionalists from Vilno*, ibidem 2004, nr 18, s. 30.

¹⁵ Por. D. Grinberg, *Ruch anarchistyczny w Europie Zachodniej 1870–1914*, Warszawa 1994; W. Kołodziej, *Działalność anarchistów w Rosji w latach 1905–1907*, Warszawa 1988; idem, *Anarchizm i anarchiści w Rosji i Królestwie Polskim*, Toruń 1992.

nym ludzkim życiu, m.in. rodziny. Anarchofeminizm jest rozwiązaniem kompletnym. Nie koncentruje się tylko na walce o prawa kobiet, ale postuluje zmiany dla wszystkich ludzi. Proponuje rozpoczęcie zmian u samych siebie, a dalej emancypację kobiet, która będzie emancypacją wszystkich¹⁶.

Anarchofeministki spotykały się na licznych zjazdach, ale jednym z najistotniejszych przedsięwzięć w tym zakresie było spotkanie uczestniczek z Białorusi, Rosji, Ukrainy, Polski i Niemiec w okolicy Mińska¹⁷. Ich celem było przedyskutowanie problemów związanych z seksizmem i rodzaju podejmowanych działań. Istotne było zwrócenie uwagi przez białoruską anarchofeministkę na to, że nawet ruchem anarchistycznym kierują mężczyźni¹⁸.

Praktycznym przejawem sprzeciwu anarchistów wobec władzy są akcje nawołujące do bojkotowania wyborów. Odbывают się one w wielu częściach Europy Środkowo-Wschodniej, także w Polsce. Nie są one często jednak tylko prostą propagandą antywyborczą. Przykładowo, w 2005 roku anarchiści z Polski prezentowali jednocześnie proponowaną alternatywę dla obecnego systemu politycznego¹⁹. Wybory bywały także okazją do zmanifestowania postaw antynacjonalistycznych i antyfaszystowskich²⁰. Pojęcia te miały często charakter szeroki. Zdaniem anarchistów, ruchy skrajnej prawicy były szczególnym zagrożeniem dla wolności.

Istotnym problemem dla anarchistów z Europy Środkowej i Wschodniej była kwestia przyczyn i społecznych skutków transformacji ich gospodarek po upadku systemów socjalistycznych. Publicyści pism anarchistycznych zwracali uwagę na pogłębiające się ubóstwo znacznej części społeczeństw państw regionu. Nader istotne było dla nich podjęcie problematyki prywatyzacji zakładów pracy. Wiązać się to miało z oddawaniem władzy osobom prywatnym lub korporacjom kapitałowym. Te ostatnie stały się przyczyną trudności w określeniu przeciwnika z uwagi na brak możliwości jego zdefiniowania. Tak, jak wcześniej władza należała do konkretnych osób, tak teraz do grup, praw i mechanizmów rynku²¹.

Zdaniem anarchistów procesy prywatyzacji w państwach Europy Środkowej i Wschodniej szczególnie dotkliwe skutki przyniosły społeczeństwom najbardziej ubogim, wśród których ubóstwo miało się pogłębić. Społecznościami o szczególnej przeszłości były te, które zamieszkiwały obszar dawnej Jugosławii. Anarchiści z Bośni i Hercegowiny w piśmie „AbolishingBB” opisywali przykład przedsiębiorstwa w Tuzli, które funkcjonowało przez cały okres wojny. Upadło, gdyż zarząd nie płacił pracownikom i nie płacił rachunków, ale wydawał ogromne kwoty na inne dobra luksusowe. Tymczasem władze państwa zapowiadały kontynuację prywatyzacji²².

Oprócz tak ogólnych i międzynarodowych problemów anarchiści podejmowali problemy o charakterze szczegółowym, np. wolnościowcy ze Słowenii włączyli się w akcję na rzecz zachowania autonomii uniwersytetu w Ljublanie, wzywając do debaty nad problemami wyższej edukacji, reformy, prywatyzacji i autonomii²³. To jeden z setek przykładów drobiazgowych problemów lokalnych podejmowanych przez anarchistów na całym świecie. W tym zakresie są oni często elementem szerszego ruchu protestu. Zawsze jednak reakcją ruchu jest wynikiem akcji instytucji władzy.

¹⁶ *What is anarcho-feminism?*, „AbolishingBB” 2007, nr z 28 marca, s. 32.

¹⁷ *First women-camp in Belarus. Report from women-camp by Belarusian activists: Nastya Nekazakova and Olka*, ibidem 2004, nr 17, s. 12.

¹⁸ *Interview with anarcho-feminist from Belarus*, ibidem, s. 13.

¹⁹ FA-Praga, Warsaw, *We will not be quiet*, ibidem 2005, nr z 21 października, s. 13.

²⁰ Anarchist Anti-Election Action, *Extra Greeting for the Catholic Fascist candidates*, ibidem, s. 11; *All colours of racists, nationalists and fascists on the march to the polish parliament. Report from city of Torun – stronghold of polish conservatives*, napisał Michu, ibidem, s. 12.

²¹ Por. P. Malendowicz, op. cit., s. 141–150.

²² *Interview with anarchist from Bosnia & Herzegovina*, „AbolishingBB” 2004, nr 17, s. 8.

²³ *Declaration of the Autonomus Tribune for the autonomy of the university*, ibidem 2007, nr 30, s. 7.

Dylemat trzeci: cele ostateczne i cele bliskie a metody i formy ich osiągnięcia

Publicystyka ruchu anarchistycznego dostarcza licznych przykładów angażowania się w różnorodne przedsięwzięcia, które nierzadko dalekie są od tego, co jest celem ostatecznym ruchu. Od czasów Pierre Josepha Proudhona i Michaiła Bakunina celem tym pozostaje zrealizowanie wizji bezpaństwowego i samoorganizującego się społeczeństwa opartego o zasadę absolutnej wolności, ograniczonej wolnością drugiego człowieka. Cel bliski, to osiągnięcie drobnymi krokami tego, co prowadzi do powiększenia „przestrzeni wolności” i zmniejszenia omnipotencji władzy (państwowej i pozapaństwowej). Stąd anarchiści angażują się w przedsięwzięcia antyglobalizacyjne dotyczące przede wszystkim walki z międzynarodowymi korporacjami finansowymi oraz rynkiem ekonomicznym, który jako „niewidzialny” narzuca schematy postępowania jednostkom i całemu społeczeństwu. Anarchiści angażują się także w akcje o charakterze socjalnym, antymilitarnym, przeciwko edukacji państwowej, antydyskryminacyjnym. Wszystkie one stanowią próbę realizacji celów bliskich, które są wtórne do celu pierwotnego – wolności. Wielość wtórnych pojedynczych inicjatyw ruchu anarchistycznego, a także uczestnictwo w akcjach nieanarchistycznych, choć zmierzających do powiększenia obszaru wolności od państwa, warunkuje mglistość, a nawet zanik celu ostatecznego. Powoduje to rozproszenie uczestników ruchu i w konsekwencji jego słabość. Skupienie się zaś na celu ostatecznym jest jedną z przyczyn braku zainteresowania problemami dnia codziennego i stąd oderwania się elit ruchu od jego bazy społecznej.

W 2006 roku publicysta pisma „AbolishingBB” zastanawiał się nad przyczynami stagnacji ruchu w Czechach. Według niego, jest wiele przyczyn tego stanu, m.in.: brak konkretnych krótkoterminowych celów, brak widocznych rezultatów podejmowanych działań oraz skupienie się na przyszłości, a ignorowanie potrzeb codziennych²⁴. Przykład ten ilustruje dylematy, z jakimi borykał się ruch anarchistyczny nie tylko w Czechach, ale i w innych krajach Europy Środkowej i Wschodniej w pierwszym dziesięcioleciu XXI wieku.

Z pojęciami celów dalekich i bliskich łączy się dylemat związany z rozproszeniem ideowym i programową koncentracją ruchu anarchistycznego. Po wycofaniu się libertarian (anarchokapitalistów) z aktywności (przykładem jest Polska) na początku XXI wieku w ruchu anarchistycznym trwała żywa dyskusja nad innymi nurtami anarchizmu. Popularny w niektórych państwach, zwłaszcza Europy Południowej, anarchizm insurekcyjny stał się obiektem zainteresowań, początkowo poglądowych, anarchistów w tej części Europy. Rozwijał się anarchofeminizm i zielony anarchizm. Trwałą pozycję zdobył anarchosyndykalizm, a na marginesie pozostał sytuacjonizm. Nie zyskał akceptacji anarchoprimitywizm. Ruch żywo interesował się ideami ekologii społecznej. Propagowane były idee demokracji uczestniczącej. W praktyce realizowane były alternatywne formy stosunków społecznych w postaci squattingu, którego zasady ruch zaadoptował do swoich potrzeb²⁵.

Powyższy dylemat obejmuje też problematykę metod osiągania celów. Na początku wieku coraz bardziej akceptowaną formą realizowania wizji społeczności wolnościowej był wspomniany *squatting*, czyli zasiedlanie opuszczonych budynków i tworzenie w nich alternatywnych stosunków społecznych. W ramach realizacji myśli syndykalistycznej zostały podjęte próby tworzenia ogólnokrajowych i międzynarodowych struktur związków zawodowych. Inne realizowane metody i formy to: demonstracje, prelekcje, strajki, procesy sądowe, a także aktywność propagandowa poprzez anarchistyczne wydawnictwa drukowane oraz Internet. W Europie Środkowej i Wschodniej ruch anarchi-

²⁴ *Why we go down?*, ibidem 2006, nr 23, s. 56.

²⁵ Na temat nurtów anarchizmu zob. P. Malendowicz, op. cit. Zagadnienie systematyzacji, wpływów i komparatystyki poszczególnych tendencji w anarchizmie europejskim zasługuje na analizę w osobnym szerszym opracowaniu.

styczny tylko sporadycznie, m.in. podczas spotkań przedstawicieli instytucji międzynarodowych, występował jako uczestnik zamieszek antyglobalistów.

Niektóre działania ruchu anarchistycznego były podejmowane oficjalnie, inne zaś nieoficjalnie, a nawet nielegalnie. Działalnością oficjalną było np. funkcjonowanie wydawnictw, które publikowały teksty związane tematycznie z anarchizmem lub kolportowały je w ramach „infoshopów” działających w Internecie. Oficjalnie funkcjonowały też związki zawodowe, które zyskiwały możliwość wykorzystywania przepisów prawa do obrony pracowników. Działalność nieoficjalna lub nielegalna, to ta, która jest bezpośrednio skierowana przeciwko instytucjom państwa lub organizacjom prywatnym, powodując jednocześnie łamanie prawa lub szkody materialne. Mogą to być różnego rodzaju akcje bezpośrednie, które w Europie Środkowej i Wschodniej nie są realizowane w tak rozwiniętej formie, jak np. w państwach południowej części Europy. Dylemat ruchu w kwestii instytucjonalizacji jego działań przejawia się w pytaniu o jej cel i granice, których przekroczenie oznacza przeciwstawienie się celowi ostatecznemu.

* * *

W dobie globalizacji także nauka stoi przed problemem metodologii badań ruchów radykalnych względem tradycyjnych demokratycznych systemów politycznych. Zastosowanie metody systemowej wymaga niezwyklej precyzji w określeniu granic ideowych badanych ruchów oraz wyodrębnienia z mnogości nurtów myśli politycznej tych właściwych, które są przedmiotem badań. To ściśle łączy się ze zrozumieniem istoty tychże nurtów myślowych, postulatów pierwotnych i wtórnych, a także rzeczywistych metod ich realizacji, które nie mogą być zaprzeczeniem stawianych celów. Badania naukowe wymagają stosowania metody komparatystycznej, której celem jest określenie podobieństw i różnic pomiędzy nurtami myślowymi. Jej celem winno być wyodrębnienie pozornych i rzeczywistych różnic i podobieństw celów oraz form ich realizacji w celu ich usystematyzowania i zakwalifikowania do określonej przestrzeni aktywności ruchów politycznych. Celem badań winno być również odróżnienie wiedzy potocznej od rzetelnej. Wśród technik badań empirycznych aktualna pozostaje analiza materiałów źródłowych, w tym przede wszystkich materiałów propagandowych i publicystycznych, a także informacji o praktycznych przejawach aktywności pojedynczych i grupowych uczestników ruchu. Szczególne znaczenie ma obserwacja własna, pośrednia i uczestnicząca. Wymaga ona jednak, jak to zostało wspomniane wyżej, zrozumienia istoty myśli i funkcjonowania ruchu, przy jednoczesnej weryfikacji wiedzy właśnie przez samych jego uczestników. Wreszcie zastosowanie tej techniki wymaga przewyciężenia lęków i fobii przed zagrożeniami zewnętrznymi, właściwego poziomu empatii, ale i dystansu ze strony badacza. To tylko niektóre metodologiczne problemy, których rozważenie jest konieczne przez badaczy myśli politycznej i radykalnych ruchów politycznych.

PAWEŁ MALENDOWICZ

The anarchist movement in Middle Eastern Europe – selected dilemmas of the period of transformations

Summary

This case study is an illustration of the dilemmas and challenges with which the anarchist movement in Middle and Eastern Europe was faced in the first decade of the 21st century. The aim here is also to present the manifestation of the activity of the

anarchist movement in that time. The anarchist movement did not play such a significant role as many other political movements. However, there were some organisational structures that had an international character. What is more, the magazines published and the Internet portals created, played an integrated and propagandised role. During that period the anarchist movement confronted the following dilemmas: global or local character of activities, the necessity of the change of an ideological opponent, defining the ultimate as well as short-term aims, and the choice of methods of achieving those aims. The research material constituted the publications in the anarchist magazine „Abolishing The Borders From Below. Anarchist Courier From Eastern Europe” from the years 2001–2010. It’s an English bi-monthly magazine published in Berlin but accessible to the readers almost in all countries in Middle Eastern Europe. Its subject reflects the diversity of social and political problems, which are the core of interest of anarchists.